

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2010, 4(8), p. 153–165.

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS ATKŪRIMAS 1990 M. KOVO 11 D. KAIP POLITIKOS FORMAVIMO MODELIO PRITAIKymo IDEALUS PAVYZDYS

Saulius Nefas

Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto
Viešojo administravimo katedra
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2740 63
Elektroninis paštas saunef@mruni.eu

Pateikta 2010 m. rugsėjo 29d., parengta spausdinti 2010 m. lapkričio 15 d.

Anotacija. Straipsnyje pateikiama viešosios politikos mokslininkų viešosios politikos analizės proceso samprata. Autorius pasirinko W. Dunno (William N. Dunn, 2006)¹ politinio proceso modelį, jį laiko idealiu ir nagrinėdamas Lietuvos viešosios politikos įvykius 1990 m. prieš kovo 11 d. ir kovo 11 d. įrodinėja, kad šie Lietuvoje vykę įvykiai yra idealus politikos formavimo modelio pritaikymo pavyzdys². Autorius viešosios politikos proceso teorinį modelį 1990 m. Lietuvos atvejui taiko lyginamosios analizės metodu. Lietuvos viešosios po-

- 1 W. N. Dunnas yra Pitsburgo (JAV) universiteto profesorius. Jo mokslinės knygos yra išverstos į kinų, ispanų, rumunų, makedonų, arabų ir indoneziečių kalbas. Jis yra vienas žymiausių viešosios politikos ir analizės specialistų ir laikomas tokiu pat šios srities korifėjumi, kaip H. Lasswellas, A. Etzionis, Ch. Lindblomas, H. Simonas, W. Parsonsas, I. Andersonas ir kiti.
- 2 Sąvoka *idealus* vartojama sąmoningai, kadangi ją siekiama pabrėžti analizuojamos problemos esmę. Ji tinka vartoti straipsnyje viešosios politikos – vadybos klausimais (ang. *ideal management model*), kadangi turi ir tradicinę (Aristotelis kalbėjo apie idealų vadovą; M. Vėberis apie idealaus *biurokratinio valdymo* modelį), ir šiuolaikinę vartojimo praktiką (idealaus vadovo sąvoką vartoja Petkevičiūtė N., Kaminskytė E. (2003) analizuodamos vadybinę kompetenciją, Guogis A., Gudelis D. (2003) analizuodami naujosios viešosios vadybos „idealų modelį“, Barcevičius E. (2008) nagrinėja, kaip susidarė naujas „idealus“ viešojo valdymo modelis, o Papšienė P. (2010) vartoja sampratą „idealus tipai“, kaip hipotetines konstrukcijas, kurios gali turėti didelę paaiškinamąją galią, galima remtis ir daugiau mokslininkų).

litikos formavimo modelis analizuojamas remiantis autoriais, kurie yra viešosios politikos proceso tyrinėtojai – istorikai ir amžininkai – kovo 11 d. Nepriklausomybės akto paskelbimo dalyviai. Šiuo straipsniu siekiama parodyti lietuvišką viešosios politikos analizės diskursą.

Reikšminiai žodžiai: *viešoji politika, viešosios politikos procesas, viešosios politikos procesas Lietuvoje 1990 kovo 11 d., politinio proceso analizės metodai.*

Įvadas

Viešoji politika, arba politikos formavimas, arba, kaip dažnai sakoma, politinių sprendimų priėmimas yra sena kaip žmonija veiklos sritis. Kita vertus, tiek pasaulyje, tiek ir Lietuvoje viešosios politikos akademizavimas yra palyginti nesenas. Todėl ir viešosios politikos „akademikų“ tiek teorine (mokslininkų, kurie būtų atlikę fundamentinių tyrimų), tiek praktine (politikų, kurių sprendimai būtų artimi idealiams viešosios politikos sprendimų priėmimo modeliams) prasme akivaizdžiai stokojame. Tai ir suformulavo straipsnio *problema* – Lietuvoje vykęs viešosios politikos procesas, susijęs su Nepriklausomybės atkūrimu 1990 m., atitinka pasirinktą teorinį politinio proceso analizės modelį, kurį laikome idealiu. Šio straipsnio *tikslas* – papildyti mokslinių straipsnių, nagrinėjančių praktinę teorinių modelių raišką, bibliografiją ir parodyti, kad viešojo politika prieš kovo 11 d. Nepriklausomybės atstatymo akto priėmimą ir jį priimant atitiko idealų viešosios politikos proceso modelį. Siekdami tikslo spręsimė šiuos *uždavinius*: aptarsime idealaus viešosios politikos proceso modelio sampratą; pagrįsime, kodėl su Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo kovo 11 d. aktu susiję Lietuvos viešosios politikos įvykiai atitinka vieną iš idealių viešosios politikos proceso modelių ir atskleisime keletą politinio proceso analizės metodų, kurie reikėsi Lietuvoje kovo 11 d. skelbiant nepriklausomybę.

Šiame straipsnyje bus laikomasi stadijinio³ dėstymo remiantis pasirinktu viešosios politikos modeliu, nors gyvenime, kaip ir įvykiuose, susijusiuose su kovo 11 d., šios stadijos nebuvo ypač ryškios, priešingai – daugeliu atvejų susipynusios. Tai matoma ir įvykių amžininkų Landsbergio (1992, 1997), Kuzmicko (2006), Genzelio (1994), Ozolo (2008), Brazausko (2004) memuariniuose šaltiniuose. Galime remtis ir viešosios politikos klasiko Lindblomo (Lindblom, C. E. 1968) teiginiu, kad „apgalvotų, tvarkingų žingsnių idėja neatspindi to, kaip realiai vyksta politinis procesas. Politikos formavimas yra veikiau kompleksinis sąveikavimo procesas, neturintis nei pradžios, nei pabaigos“⁴.

Straipsnio *objektas* yra Lietuvos viešosios politikos procesas prieš 1990 m. kovo 11 d. ir kovo 11 d., o *dalykas* – Lietuvos įvykių atitiktis šio proceso fazėms.

3 Tokio tarpdalykinio pobūdžio (istorijos ir viešosios politikos) dėstymo būdas yra vienas iš tinkamiausių siekiant atskleisti straipsnio dalyką. Šį būdą viešojoje politikoje yra pagrindęs W. Parsonsas (Parsons, W. *Viešojo politika*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 16).

4 Lidblom, C. E. *Politikos formavimo procesas*. Vilnius: Algarvė, 1999, p. 26.

Lyginamosios analizės metodu tirsime, kaip Lietuvos įvykiai, susiję su 1990 m. kovo 11 d., atitiko viešosios politikos politinio proceso fazes. Remsimės šaltiniais, kurių autoriai yra viešosios politikos proceso tyrinėtojai – istorikai ir amžininkai – kovo 11 d. Nepriklausomybės akto paskelbimo dalyviai.

1. Viešosios politikos proceso stadijos ir analizė

Vieno viešosios politikos analizės apibrėžimo nėra, todėl, kad nebūtų sąvokų painiavos, šiame straipsnyje vartosime *politinio proceso analizės* (kaip apibrėžiamos problemos, nustatoma darbotvarkė, formuojama politika, priimami sprendimai, kaip jie įgyvendinami ir vertinami) ir *politinio proceso analizės metodu* (kaip politiniame procese analitiniai metodai, tyrimų rezultatai ir propagandinės priemonės naudojamos apibrėžiant problemas, priimant sprendimus, juos įgyvendinant ir vertinat) sąvokas⁵.

Dažniausiai viešojo politika analizuojama kaip procesas, apimantis viešosios darbotvarkės formavimo, viešųjų sprendimų priėmimo, įgyvendinimo ir rezultatų vertinimo stadijas. Politikos ciklo stadijų skaičius ir formuluotės kinta. Simonas (Simon, H. A. 1945) formulavo tik informacijos, sumanymo ir pasirinkimo, o Mackas (Mack, R. 1971) – apsisprendimą priimti sprendimą, alternatyvų ir kriterijų formulavimą, sprendimą, realizavimą, taisyumą ir papildymą. Tai rodo ne tik fazių skaičiaus gausėjimą, bet ir formuluočių sudėtingumą. Kaip rašo Parsonsas (Parsons, W. 2001), 8–9 dešimtmečiais jau buvo išskirta kur kas daugiau politinio proceso stadijų: problema, problemos apibrėžimas, alternatyvių atsakymų/sprendimų paieška, alternatyvų įvertinimas, alternatyvos pasirinkimas, įgyvendinimas, įvertinimas⁶.

Tai, kas vyko Lietuvoje 1990 m., nagrinėsime kaip politinį procesą, o politinio proceso analizės metodus taikysime tik epizodiškai. Tokiam nagrinėjimui idealiu modeliu pasirinkome W. Dunno pateikiamą politinio proceso modelį, kurį sudaro šios 8 fazės: darbotvarkės nustatymas, politikos formulavimas, politikos įvedimas, politikos įgyvendinimas, politikos įvertinimas, politikos koregavimas, politikos tęstinumas, politikos užbaigimas⁷.

2. 1990 m. įvykių Lietuvoje lyginamoji analizė

W. Dunnas teigia, kad politikos analizės vystymasis buvo atsakas į praktines problemas ir krizes. Nors praktinės kilmės pripažinimas yra svarbus, vis dėlto vien istorinės žinios nedaug pasako apie šio proceso ypatybes ir jo veikimo pobūdį. Atsižvelgdamas į aplinkybes analitikas kuria informaciją, kuri yra tiesiogiai susijusi su viena, keliomis ar visomis politikos formavimo fazėmis⁸. Autorius neaiškina, kaip jis supranta krizę ir

5 Parsons, W. *Viešojo politika*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 15.

6 *Ibid.*, p. 83.

7 Dunn, W. N. *Viešosios politikos analizė*. Vilnius: Homo liber, 2006, p. 57.

8 *Ibid.*, p. 58.

praktinę problemą, todėl mes esame laisvi tai interpretuoti. Krizę 1990 m. kovo 11 d. atveju suprantame kaip Sovietinę imperiją (jos valdymo sistemą ir sovietinį mąstymą), o praktinę problemą – kaip lietuvių tautos prigimtine teise ir ilgalaikį siekį būti nepriklausoma valstybe. Kalbėdamas, kad istorinės žinios nedaug pasako, Pitsburgo universiteto profesorius nenurodo, kokias žinias jis turi galvoje, bet čia mes galime daryti logišką išvadą, kad tai vadybos ir politologijos žinios.

W. Dunnas pateikia šias viešosios politikos fazes: darbotvarkės nustatymas (išrinkti ir paskirti pareigūnai formuluoja darbotvarkę, įrašo problemas), politikos formulavimas (formuluojamos alternatyvi problemų sprendimo politika), politikos įvedimas (priimami reikalingi įstatymai), politikos įgyvendinimas (administraciniai padaliniai mobilizuoja finansinius ir žmonių išteklius), politikos įvertinimas (tam tikros struktūros nustato, ar politika pasiekė tikslus), politikos koregavimas (atliekami reikalingi pokyčiai), politikos tęstinumas (pripažįstama, kad politika prarado savo problemišumą, kyla nauji tikslai), politikos užbaigimas (atsakingi už vertinimą ir priežiūrą nustato, kad politika daugiau nereikalinga).

I fazė – *darbotvarkės nustatymas* (išrinkti ir paskirti pareigūnai formuluoja darbotvarkę, įrašo problemas). Išskiriame šiuos darbotvarkės nustatymo veiksmus: alternatyvių oficialiai valdžiai darinių sukūrimas, dalyvavimas rinkimuose į TSRS AT, rinkimai į LTSR AT. Alternatyvūs dariniai buvo kuriami laipsniškai. M. Kundrotas pateikia tokia seką: Laisvės lyga, Lietuvos persitvarkymo sąjūdis, Tautinio jaunimo sąjunga, Lietuvos demokratų partija, Lietuvių tautininkų sąjunga, Lietuvos socialdemokratų partija, Lietuvos žaliųjų partija, Lietuvos nepriklausomybės sąjunga⁹. Analizuojant patį politinį šios fazės procesą visos šios grupės Lietuvoje – tai politikos bendruomenės ir tinklų analogas, kuris, Smith'o (Martin J. Smith, 1993), analizavusio JAV ir Britanijos patirtį, nuomone, yra labai svarbus, kadangi politikos bendruomenių atsiradimas labiau tikėtinas ten, kur valstybės politikos įgyvendinimas priklauso nuo interesų grupių paramos, ir ten, kur interesų grupės disponuoja vertingais ištekliais ir jos gali juos siūlyti mainais.

Pasak V. Landsbergio, „sąjūdžiui iš pradžios vadovavusi iniciatyvinė grupė neturėjo pirmininko, visi buvome lygūs. 1988 m. spalio 22-ąją, praėjus 15 dienų po to, kai Gedimino bokšte vėl suplevėsavo trispalvė, į Vilnių susirinko iš visos Lietuvos Sąjūdžio grupių rinkti delegatai į Sąjūdžio Steigiamąjį suvažiavimą...> Suvažiavimas priėmė Sąjūdžio programą ir įstatus ir išrinko 220 delegatų į Sąjūdžio Seimą, kuris savo ruožtu išsirinko 35 asmenų Seimo tarybą. <...> darėsi aišku, kad Seimo Taryba turi turėti pirmininką, kuris, esant reikalui, viešai ir nedelsdamas kalbės Tarybos vardu. Viena ne visai pilname Tarybos posėdyje žurnalistas Algimantas Čekuolis pasiūlė išrinkti mane.“¹⁰ Panašiai šiuos veiksmus vertina ir B. Genzelis. Jis rašo, kad „apie V. Landsbergį ima burtis jam patikimų sąjūdiečių grupė – susidaro savotiškas politbiuras, kuriame ir būdavo priimami svarbiausieji sprendimai. Pažymėtina, kad vertikali vadovavimo struktūra formavosi dėl rimtų objektyvių ir subjektyvių priežasčių“ (dalis Sąjūdžio tarybos narių

9 Kundrotas, M. *Tauta amžių kelyje*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2009, p. 478–482.

10 Landsbergis, V. *Lūžis prie Baltijos*. Vilnius: Vaga, 1997, p. 121–123.

nuolat būdavo komandiruotėse Maskvoje, be to, reikėjo, kad kažkas pasirašytų sąjūdžio priimtus sprendimus – S. N.)¹¹.

Kitas šios fazės veiksmas buvo dalyvavimas rinkimuose į TSRS AT. „Pats Sąjūdis rinkimuose nefigūravo, nes dar buvo praktikuojamas sovietinis kandidatų kėlimas – ką siūlo kuri įmonė, įstaiga arba organizacija. <...> Sudarėme sąrašą kandidatų, kuriuos palaikė Sąjūdis, ir naudodamiesi savo organizacinėmis grupėmis, išskeldavome vieną kandidatą ne vienoje, o daugelyje įstaigų arba vietovių, kur mūsų kandidatų visai nenorėjo registruoti. <...>. Susirinkimuose žmonėms aiškinome, kodėl mes, sąjūdininkai, esame kandidatai į tą suvažiavimą ir Aukščiausiąją Tarybą Maskvoje: reikia ginti Lietuvą, o blogi atstovai Lietuvą gali parduoti. <...> Rinkimus laimėjome. Iš 42 vietų Sąjūdžio remiami kandidatai laimėjo net 36!“¹²

Trečias veiksmas buvo rinkimai į LTSR AT. „Rinkimų kampanija į Lietuvos sovietinę Aukščiausiąją Tarybą vyko be didelių netikėtumų. 1990 m. vasario mėnesį į 141 vietą buvo 472 kandidatai. <...> Tuo tarpu vasario 24-ąją paskelbus rezultatus, jau buvo aišku, kad Sąjūdis laimėjo didele persvara. Iš karto patvirtinti rinkimų rezultatai 80 apygardų iš 141. Iš 90 Sąjūdžio siūlytų tapo išrinkti 72 deputatai.“¹³

II fazėje – *politikos formulavimo* (formuluojama alternatyvi problemų sprendimo politika) – pagrindiniai veiksmai buvo diskusijos, ar galima skelbti nepriklausomybę, ir sprendimų juridinis pagrindimas. Šie veiksmai tarpusavyje buvo susipynę, todėl ir čia jų nebandome atsieti. Anot V. Landsbergio, „svarbiausias klausimas, prieš skelbiant nepriklausomybę, buvo klausimas, dėl kurio mums reikėjo ką nors nutarti, tai ar turime teisę spręsti apie Nepriklausomybės paskelbimą. Kai kurie mūsų žmonės galvojo, kad turime sekti Estijos pavyzdžiu. <...> Ar gali mūsų išrinktoji Taryba okupacinio režimo sąlygomis išreikšti suverenią tautos valią? Aš pasiūliau formuluotę, kuri buvo priimta pirmame atkuriamajame naujos Aukščiausios Tarybos dokumente, dar prieš Nepriklausomybės atkūrimo Aktą. Tai buvo dokumentas apie deputatų įgaliojimus: atgimimo procese pasireiškęs nepriklausomybės sąjūdis grąžina tautai suverenių galių raišką per esamas, nors ir svetimųjų primestas, institucijas. Išrinktieji deputatai yra šio proceso dalis, laisvuose rinkimuose gavę tautos atstovų mandatą reikšti jos aukščiausią suverenią galią (suprema protestas), taigi atkurti valstybės Nepriklausomybę.“¹⁴ B. Genzelis taip pat išryškina šio veiksmo svarbą sakydamas: „kadangi sąjūdininkų rinkiminėje programoje buvo pasakyta, kad jų tikslas – atkurti Lietuvos valstybingumą, vadinasi, jie gavo tautos mandatą ta linkme veikti. Rinkimai pademonstravo tautos nusiteikimą.“¹⁵

Šioje fazėje analizuojant patį politinį procesą išryškėjo alternatyvų kėlimo metodas. 1990 m. vasario 3 d. vykusioje sąjūdžio konferencijoje „Lietuvos kelias“ V. Landsbergis nubrėžė dvi alternatyvas: vienas kelias – derybos su SSRS „dėl etapų, kaip atkurti lygiateisių valstybių santykius be staigaus sukrėtimo abiejose pusėse, parengiant ir įgyvendinant ekonomines, karines, tranzito ir panašias sutartis, suderinus ir galutinį visos

11 Genzelis, B. *Socialinės ir politinės minties raida Lietuvoje*. Vilnius: Margi raštai, 2005, p. 399.

12 Landsbergis, V., *supra* note 10, p. 130, 132.

13 *Ibid.*, p. 151.

14 *Ibid.*, p. 152.

15 Genzelis, B. *Sąjūdis*. Vilnius: Mintis, 1999, p. 97.

valdžios perdavimą teisėtai Lietuvos vyriausybei <...>, kitas kelias būtų konfrontacinis kelias, suvereniteto atsiėmimas vienos pusės, t. y. mūsų, valios aktu <...> eidami į nepriklausomybę šiuo atveju patektume į didžiulę priklausomybę nuo aplinkybių ir nuo mūsų pačių visuomenės atsparumo, kuris tiek dar nėra išbandytas, nuo vienybės, kuri atrodo čia reali, čia nereali, nuo pilietinės sąmonės, prieš akis regint, žinoma, ir tam tikro chaoso riziką, ir nežinant galutinai užsienio požiūrio, jo simbolinės ar realios paramos, kuri būtų vienaip ar kitaip lemtinga.“¹⁶

Kitos alternatyvos buvo: ar Sąjūdžio deputatai vieni ima valdžią, ar ja dalijasi su LKP; arba neatidėliojant skelbti nepriklausomybę, arba – tolesnis veikimas „žingsnis po žingsnio“. Jeigu skelbiama Nepriklausomybė, tai koks jos juridinis bei politinis santykis su 1918–1940 m. ir egzistavusia LR ir su LTSR? Kaip elgtis su SSRS vadovybe: kaip su galingu siuzerenu, nuo kurio valios galų gale priklausė nepriklausomybės klausimo sprendimas, ar kaip su okupantu?¹⁷

Šią alternatyvą labai preciziškai, iki smulkmenų, jaučiant atsakomybę už kiekvieno veiksmo pasekmes svarstė sąjūdžio dariniai (Sąjūdžio seimas, Taryba, Sąjūdžio deputatų klubas, deputatai, apsisioję „Draugystės“ viešbutyje). Anot K. Sajos¹⁸, netiesa, kad tada vyravo viena nuomonė ir nebuvo nesutarimų. Analizuojant politinio proceso analizės metodais, šiuos darinius galima laikyti „minties tankais“, įtakos darytojais politinei darbotarkei ir propaguotojais vienokios ar kitokios politikos. N. Parsonso nuomone, 8–9 dešimtmetį pasaulyje „minties tankai“ plėtojosi, kadangi tuometinėmis ekonominėmis ir socialinėmis sąlygomis politikos formuotojams atsirado naujų idėjų poreikis¹⁹.

III fazė – *politikos įvedimas* (priimami reikalingi įstatymai). Pasak V. Landsbergio, „kovo 11-ąją teko atlikti net keletą konstitucinių procedūrų. Atmetėme tarybinę konstituciją ir paskelbėme 1938 metų Lietuvos Konstitucijos atstatymą, bet tuoj pat ją vėl užšaldėme ir priėmėm Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą kaip naują laikiną Konstituciją“²⁰. „Lietuvos Aukščiausioji Taryba ėmėsi ir kitų priemonių „įvykdyti transformaciją iš neteisėto ir neteisinio Lietuvos būvio, vadinamo LTSR, į teisėtą ir teisinį – valstybinį“²¹. Nuoseklų pasirengimą šiam etapui patvirtina tai, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos aktas „Dėl Lietuvos Nepriklausomos valstybės atstatymo“ buvo dvyliktasis dokumentas. Kaip toliau teigia Č. Bauža, kovo 11 d. Taryba priėmė ir kitus svarbius įstatymus: „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ ir „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio įstatymo“. Pirmuoju dokumentu buvo pagrįstas tautos siekis atkurti savo pažeistas teises ir valstybės suverenas galias, nutraukiant 1978 m. balandžio 20 d. LTSR Konstitucijos ir 1977 m. spalio 7 d. TSRS Konstitucijos bei svetimos valstybės įstatymų galiojimą Lietuvoje. Teisiškai patvirtinant Lietuvos valstybės egzistavimo nepertraukiamumą ir tiesioginę sąsają su

16 Laurinavičius, Č.; Sirutavičius, V. *Lietuvos istorija*. 12 t. 1 dalis. Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 467.

17 *Ibid.*, p. 524.

18 Saja, K. Paskaita Mykolo Romerio universitete 2010 m. kovo 17 d.

19 Parsons, W., *supra* note 3, p. 157.

20 Landsbergis, V., *supra* note 10, p. 153.

21 Landsbergis, V. *Kovo 11-osios aktų idėjos. Penkeri Lietuvos valstybingumo atkūrimo metai*. Vilnius: Vaga, 2000, p. 17.

1918–1940 m. egzistavusia Lietuvos Respublika šiuo aktu buvo atnaujintas 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos veikimas visoje Lietuvoje, sustabdžius jos straipsnių, reglamentuojančių Prezidento, Seimo, Valstybės Tarybos, Valstybės Kontrolės statusą, galiojimą. Suprantama, kad šios Konstitucijos galiojimo atkūrimas pats savaime neatkūrė iki 1940 m. birželio 15 d. veikusių įstatymų, tačiau jis buvo reikšmingas tuo, kad Lietuvos konstitucinės teisės požiūriu atmetė tarybinę santvarką ir svetimos marionetinės valdžios organų sistemą, nominaliai grąžinęs Lietuvai ikikarinio laikotarpio valstybės statusą. Taip simboliškai buvo atkurtas prieškarinio Lietuvos valstybingumas ir paneigiami 1940 m. TSRS agresijos prieš Lietuvos valstybę padariniai²². Šios fazės veiksmai yra glaudžiai susiję su antrosios ir penktosios fazių – politikos vertinimas – įgyvendinimu, nes bet koks juridiško veiksmo neatlikimas arba nekokybiškas atlikimas būtų kvestionuojamas tiek išorės (kitos valstybės – draugiškos ir priešiška SSRS), tiek vidaus oponentų.

IV fazė – *politikos įgyvendinimas* (administraciniai padaliniai mobilizuoja finansinius ir žmonių išteklius) – reiškėsi Lietuvos AT vadovybės išrinkimo, pirmosios vyriausybės sudarymo ir organizaciniais veiksmais. „Prieš pradėdami kovo 10–11 d. įvykusią sesiją, diskutavome, kaip rinksime pirmininką, pavaduotojus, sekretorių. Reikėjo, kad jau nauja Aukščiausios Tarybos vadovybė vestų posėdį ir protokoluotų, kad būtų galima neabejotinai svarstyti ir balsuoti už pateiktus projektus. Tarp Sąjūdžio deputatų reikėjo susitarti, ką siūlys pirmininku, už ką balsuos. Tam tikrą kliūtį galėjo sudaryti realus ir dar dirbtinai kuriamas A. Brazausko populiarumas ir LKP organizuotas spaudimas, renkant daug kur parašus, kad atrodytų, jog visa Lietuva laukia pirmininko Brazausko, o mes privalome šitą „tautos norą“ išgirsti. <...> Svarstant pirmininko rinkimų taktiką, siūliau, kad nuo mūsų prieš Brazauską būtų tik vienas kandidatas, nebūtinai aš. Taip ir sutarėme, o kandidatu, po to pasvarstę kelis pasiūlymus, paliko mane. Aukščiausios Tarybos posėdyje nuo komunistų buvo pasiūlytas ir Brazauskas. Taip pat siūlė Ozolą, bet Ozolas atsisakė. Paskui dar pasiūlė Motieka, taigi, kai kurie mūsiškiai nepaisė, kas buvo sutarta. K. Motieka atsisakė, kviesdamas visus tuos, kurie balsuotų už jį, balsuoti už mane.“²³ 1990 m. kovo 17 d. Lietuvos AT sudaro pirmą atkurtos šalies vyriausybę, o premjere skiria (buvo svarstomos įvairios alternatyvos – S. N.) K. Prunskienę.

Vadovybės vertinimo įvairiapusiškumą rodo ir B. Genzelio požiūris: „po rinkimų į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą, bent mano akimis žiūrint, V. Landsbergis neatpažįstamai pasikeitė. Apie jį pradėjo burtis įvairiausio plauko pataikūnai, neaiškios reputacijos asmenys.“²⁴ Aukščiausioji Taryba dirbo trimis kryptimis. Pirmą, ji kūrė naujus dokumentus, kurie buvo reikalingi, kad normaliai juridškai funkcionuotų Lietuvos valstybė. Antra, siuntė įvairius laiškus ir kitus nepriklausomos valstybės gyvybės ženklus į įvairias pasaulio šalis, ragindama pamatyti, kas įvyko, atsiliepti ir pripažinti²⁵. Trečia, „Aukščiausios Tarybos dauguma puikiai suvokė, kad tarybinio paveldo atmesti neįmanoma.

22 Bauža, Č. Sąjūdžio pergalė demokratiniuose rinkimuose. Kovo 11-osios aktai. Tautinė revoliucija Lietuvoje. Iš *Lietuvos suverenumo atkūrimas 1988–1991 metais*. Vilnius: Diemedis, 2000, p. 240, 242–243.

23 Landsbergis, V., *supra* note 10, p. 154–155.

24 Genzelis, B., *supra* note 15, p. 134.

25 Ozolas, R. *Lietuva 1990 – 1993*. Vilnius: Mintis, 2008, p. 10.

Todėl neišvengiamai buvo perimtos tarybinės valdžios struktūros ir senieji įstatymai, jei jie neprieštaravo laikinajai Konstitucijai, konstatavus jų naują turinį ir parlamento suteiktus įgaliojimus. Ir po kovo 11-osios išliko tie patys teismai, nors buvo kuriama nepriklausoma prokuratūra, pamažu keičiama įstatymų sistema.²⁶

V fazė – *politikos įvertinimas* (tam tikros struktūros nustato, ar politika pasiekė tikslus). Kiekvieno viešosios politikos proceso demokratinėmis sąlygomis įvertinimas yra sudėtingas, o tokios svarbos, kaip valstybingumo atkūrimas, tuo labiau. Svarbu, kad politika būtų vertinama pagal skelbiamus tikslus ir pagal realius padarinius. Pačią standiją analizuojant metodų prasme tinkamas yra Veiso (Weissas C., 1972) modelis, kurio sudėtinės dalys yra: vertinimas, skiriamas sprendimų priėmėjams, savo pobūdžiu yra vertybinis, tyrimai vyksta politinėje, o ne akademinėje aplinkoje, dažnai vyksta tyrinėtojų ir praktikų konfliktai, išvados neskelbiamos; tyrėjus gali saistyti priklausomybė nuo finansuojančios institucijos²⁷.

Todėl analizuojame šios fazės veiksmus dviem aspektais: pirmas – kaip Nepriklausomybės atkūrimą vertino Lietuvos žmonės, Maskva ir užsienio valstybės, antrasis aspektas – vertinimas per laiko prizmę. Žmonių vertinimą gana taikliai atspindi R. Ozolo požiūris, kad „bijoti kuo esmingiau išanalizuoti jau pirmosios sesijos darbo tikrai nedera: kad ir kiek būta negerumo, būtent čia virė naujasis Lietuvos gyvenimo būdas, turintis savo principus ir formas, savo dvasią ir moralę, ir tai, ką jau esam išvirę – privalom žinoti. Manasis vertinimas būtų toks: su nepriklausomybės atkūrimo dokumentais pagal svarbą, kad ir iš tolo, galėtų lygintis nebent Laikinasis karinės prievolės Lietuvos Respublikai įstatymas. Pirmieji nubrėžia dvasinio, o pastarasis – Lietuvos fizinio atkūrimo galimybes. <...> Dvasines paskatas, kurios sunkiai išmatuojamos, o tik nujaučiamos, apibūdina šis teiginys, kad „viską ištersim, kad tik nevežtų daugiau. Ir nešaudytų“ Taip sako per susitikimus žmonės.“²⁸

Maskvos vertinimas pasireiškė iš pradžių tylėjimu (savotiškas noras, kad niekas nieko nesužinotų, buvo tai, kad Lietuvai paskelbus kovo 11 d. Nepriklausomybės aktą tuoj pat buvo išjungti tarptautiniai telefono ryšiai), po to reikalavimu atšaukti ir grįžti į kovo 10 d. padėtį, dar po to – blokada, o dar vėliau – smurtu. Taigi, ji įvykusį nepriklausomybės faktą vertino ne remdamasi moralinėmis, juridinėmis normomis, o fizinėmis. Kaip tik fizinėmis priemonėmis dažniausiai vertinamas naujo būvio (šiuo atveju naujas būvis buvo Lietuvos valstybė) atsiradimas. Lietuvai tuo metu buvo labai svarbu, kad būtų pripažinta, kad Lietuva yra naujas būvis, palyginti su LTSR. Akivaizdžiai tai parodo blokados paskelbimas – Lietuva tapo kažkuo svetimu, todėl su ja galima elgtis kitaip nei su savais, ir tai buvo ir vertinimas, ir įvertinimas, kadangi „Tarybų Sąjungos vadovybė, politinėmis priemonėmis nepajėgusi užgniaužti, sustabdyti mūsų siekio gyventi nepriklausomai, po nepriklausomybės atstatymo paskelbė Lietuvai ekonominę blokadą. <...> Tai iš tikrųjų buvo respublikos ūkio griovimo pradžia, su ja mes stengėmės kovoti visomis mums įmanomomis priemonėmis.“²⁹

26 Bauža, Č., *supra* note 22, p. 243.

27 Parsons, W., *supra* note 3, p. 483.

28 Ozolas, R., *supra* note 25, p. 52, 43.

29 Brazauskas, A. *Apsisprendimas*. Vilnius: Vaga, 2004, p. 219.

Bandymai įrodinėti juridines klaidas buvo nereikšmingi ir jokios įtakos vykstančiam procesui nedarė, kadangi „1938 m. Konstitucijos galiojimo atnaujinimas negalėjo reikšti, jog grįžtama į kažkokią „neegzistuojančią realybę“, kuo Aukščiausiąją Tarybą kaltino ne tik nepriklausomybės priešai šalies viduje ir užsienyje, tačiau ir kai kurie su teisiniais subtilumais nesusipažinę valstybės atkūrimo šalininkai.“³⁰

Vienas iš svarbiausių klausimų buvo, kaip pasaulio valstybės vertins Lietuvos žingsnį. Galima teigti, kad vertinta gana dviprasmiškai: nuo simpatizavimo ir neoficialių pasveikinimų³¹ iki paprasčiausio tylėjimo ir lūkuriavimo. Kaip prisimena R. Ozolas, lankęsis su premjere K. Prunskiene su vizitu Graikijoje ir Lenkijoje, „pasauliui mūsų dar nėra. Ir nebus tol, kol Lietuvos valstybė nebus pripažinta, t. y. kol pats pasaulis jau egzistuojančių savo valstybių lūpomis nepasakys: taip, Lietuvos valstybė yra“³². Vis dėlto pasaulio valstybės negalėjo reikšti Lietuvai nei teisinių (blogai parengti juridiniai aktai, jų priešprieša ar prieštaravimas tarptautinei teisei ir kt.), nei politinių priekaištų (provokuoja SSRS fizinėmis priemonėmis, taip pat vykdo represinius veiksmus prieš SSRS piliečius ir pan.).

Vertinimas per laiko prizmę yra pozityvus, kadangi niekas per dvidešimt nepriklausomybės metų nepateikė argumentų, kurie įrodytų klaidas, padarytas skelbiant Nepriklausomybę kovo 11-ąją.

Istoriko A. Eidinto nuomone, „džeržgės dalgis į akmenį, ir gerai, kad joms (de-ryboms tarp Lietuvos ir SSSR – *S. N.*) vadovaus Aukščiausioji Taryba, nes kitaip (sakykime) vyriausybės sudaryti su Maskva sutarčių projektai Tarybai galėtų pasirodyti supernuolaidūs, kam nors pakviptų rinkėjų (t. y. kaip dabar madinga sakyti – tautos) išdavystė“³³. Beveik tą patį teigia ir B. Genzelis: „vis dėlto iki Lietuvos valstybingumo atkūrimo Akto paskelbimo, manyčiau, nei Sąjūdžio, nei nepriklausomos LKP vadovybės rimtesnių klaidų nepadare“³⁴.

Analizuojant vertinimą viešojoje politikoje, reikia atkreipti dėmesį, kad viešosios politikos moksle iki 20 a. 8 dešimtmečio rūpėjo sprendimų priėmimas, o ne kas bus po to³⁵. Todėl daug puikių planų žlugo. Atkreipę į tai dėmesį oponentai teigė, kad įgyvendinimo problemos yra daug sudėtingesnės nei sugestionuoja hierarchinis modelis. Bardachas (Bardach E., 1976) savo sukurtame modelyje teigia, jog politika nesibaigia įstatymo projektui tapus įstatymu ir neapsiriboja sprendimų priėmimu, kadangi įgyvendinimas yra „derėjimosi, įtikinėjimo ir manevravimo lošimas netikrumo sąlygomis. Po-

30 Bauža, Č., *supra* note 22, p. 243.

31 Paskelbus nepriklausomybės aktą, Lenkijos ir Čekoslovakijos vyriausybės kovo 11 d. pasveikino atsikūrusią Lietuvos valstybę. Australijos vyriausybė viešai pritarė Lietuvos nepriklausomybės paskelbimui ir ją pasveikino, o užsienio reikalų ministras G. Evansas paskelbė rezoliuciją, skelbiančią, kad Australijos vyriausybė pripažįsta laisvai išrinkto Lietuvos parlamento rezoliuciją. Baltųjų rūmų administracija išleido Baltųjų rūmų pareiškimą, raginantį Tarybų Sąjungą gerbti Lietuvos parlamentarų sprendimą atkurti valstybės suverenumą.

32 Ozolas, R., *supra* note 25, p. 37.

33 Eidintas, A. *Istorija kaip politika*. Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 361.

34 Genzelis, B., *supra* note 15, p. 130.

35 Parsons, W., *supra* note 3, p. 409.

litikos įgyvendintojai siekia išlošti kuo daugiau galios ir siekdami savo pačių tikslų bei interesų mėgina naudotis sistema.³⁶

Turime pažymėti, kad viešosios politikos sprendimai dažnai vertinami racionalumo prasme. Parsonso teigimu, racionalistiniam modeliui būdinga, kad „skirtingi interesai gali būti suvienyti bendram tikslui ir kad konfliktas yra šalintinas“³⁷. Lindblomas mėgina sukritikuoti racionalių sprendimų priėmimo sąvoką nepritardamas racionalistams, kurie sako, kad sprendimas turi atitikti tam tikrą griežtą loginių žingsnių grandinę, ir jį galima tobulinti tobulėjant mūsų žinioms bei analitiniams instrumentams. Geras sprendimas yra tas, kuris leidžia pasiekti užsibrėžtus tikslus, bet atkreipia dėmesį, kad žmogiškojo pažinimo galimybės yra ribotos, kadangi priimant sprendimus iš principo negalima turėti visos reikiamos informacijos, žinoti visų padarinių ar įvertinti kiekvieną alternatyvą. Todėl jis siūlo riboto racionalumo (arba „išsikapanojimo“) modelį, kuriam būdinga tai, kad viskas vyksta inkrementinių pokyčių (numatomas tarpusavio prisitaikymas ir derėjimasis, tam tikros alternatyvos atmetamos atsitiktiniu), o ne sisteminiu ar sąmoningu būdu. Politika nėra kuriama iškart ir visa, ji nėra teorijos produktas, gero sprendimo kriterijus yra sutarimas ir procesas, o ne tikslo realizavimas ar rezultatas ir t. t.³⁸ Kuriam nors vienam modeliui priskirti kovo 11 d. sprendimus yra sudėtinga, nes yra daug vieno ir kito modelio bruožų. Be to, pats Lindblomas vėliau pakeitė savo požiūrį ir teigė, kad jo inkrementalizmo idėja remiasi kompleksinių problemų išsprendžiamumo viltimi ir kad jo siekis – naujų „išsikapanojimo“ būdų paieška. Todėl skiriami du inkrementalizmo matmenys: politinis menkų (žingsnis po žingsnio) pokyčių procesas ir politikos analizės metodas³⁹. B. Kuzmicko nuomone „iš tiesų, maštant vien racionaliai, nebuvo galima numatyti nei išorinių, nei vidinių veiksnių, galinčių sukelti SSRS griūtį. Kur kas įžvalgesni buvo kai kurie pavieniai komunistų valdomų šalių inteligentai ir gulagų universitetus išėję disidentai, jie, vadovaudamiesi ne tiek logika, kiek moraliniais kriterijais, tikėjo – komunizmas neišvengiamai žlugs.“⁴⁰

Iki šiol ryškiausiai ir prieštaringiausiai vertinamas V. Landsbergio ir A. Brazausko vaidmuo kovo 11-osios įvykiuose. Šią dichotomiją galima pagrįsti Keyneso (Keynes, 1963) teorija: „nors ilgalaikėje perspektyvoje politiką formuoja idėjos, jis neneigė to vaidmens, kurį atlieka politiko asmenybė, ir kad asmenybės tipas turi didžiulės reikšmės sprendimams“⁴¹.

VI fazė – *politikos koregavimas*, VII fazė – *politikos testinumas* ir VIII fazė – *politikos užbaigimas* – nesiskiria savo veiksmais, kadangi yra glaudžiai susipynusios su V faze – *politikos įvertinimu*. Politika, susijusi su įvykiais prieš kovo 11 d. ir skelbiant Nepriklausomybę, vertinama pozityviai, ir, anot B. Genzelio, jei „iki 1990 m. kovo 11 d. svarbiausias klausimais buvo Lietuvos valstybingumo atkūrimas, ir tuo klausimu absoliučios daugumos nuomonė sutapo, tai dėl klausimo, kokia turėtų būti valstybė – autori-

36 Bardach, E. *The Implementation Game*. MIT Press, Cambridge, Mass, 1976, p. 56.

37 Parsons, W., *supra* note 3, p. 420.

38 *Ibid.*, p. 263, 264, 265.

39 *Ibid.*, p. 267.

40 Kuzmickas, B. *Išsivadavimas: užsienio politikos epizodai 1998–1991*. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 22.

41 Parsons, W., *supra* note 3, p. 311.

tarinė ar demokratinė, nuomonės išsiskyrė⁴². Tai gi natūralu, kad politikos koregavimo fazės neprisireikė, o tęstinumas ir politikos užbaigimas dėl proceso ypatumo čia nenagrinėtini.

Matome, kad sprendimai, padaryti Lietuvoje prieš dvidešimt metų, atitinka idealų sprendimų darymo modelį ir unikalumas yra tas, kad sprendimus darė žmonės, kurie nebuvo moksliskai susipažinę su sprendimų modelių fazėmis. Tai rodo, kad kai kalbame apie Lietuvos viešosios politikos proceso kokybę atkūrus Nepriklausomybę, kai diskutuojame dėl viešosios politikos „žaidėjų“ profesionalumo ir jų daromų sprendimų iracionalumo, galime kelti poleminių klausimą – jeigu prieš dvidešimt metų daromi sprendimai buvo racionalūs, tai kaip vertinti sprendimus, padarytus vėliau, kurių buvo labai daug ir jie nebuvo tokie sudėtingi? Bet atsakyti į šiuos klausimus teks kituose straipsniuose.

Išvados

1. Paanalizavus viešosios politikos procesą Lietuvoje prieš dvidešimt metų, matoma, kad jis atitinka idealų viešosios politikos proceso modelį, todėl tai yra sektinas precedentas Lietuvos viešojoje politikoje, profesionalizuojant politiką sprendimus daryti atsižvelgiant į viešosios politikos proceso teorinius modelius.

2. Tam tikrose viešosios politikos proceso fazėse taikyti politinio proceso analizės metodai, tokie kaip alternatyvų kėlimas, „minties tankai“, racionalumo ir iracionalumo ir kiti, ir tai, kad jie buvo naudoti, užtikrino viešosios politikos proceso kokybę.

3. Tai, kad 1990 m. kovo 11 d. viešosios politikos procesas, mūsų manymu, atitinka idealų viešosios politikos proceso modelį, ir tai, kad šiame procese taikyti analizės metodai, rodo, kad ir politikai neprofesionalai gali elgtis gana profesionaliai viešosios politikos procese, bet, matyt, tai lėmė jų kitų rūšių (kultūrologinis, technologinis) profesionalumas.

4. Lietuvos viešosios politikos procesas per Nepriklausomos Lietuvos dvidešimtmetį mažai analizuotas remiantis idealiu viešosios politikos proceso modeliu, todėl šis bandymas vertintinas kritiškai – juo siekiama sukelti polemiką šiame diskurse.

Literatūra

Bauža, Č. Sąjūdžio pergalė demokratiniuose rinkimuose. Kovo 11-osios aktai. Tautinė revoliucija Lietuvoje. Iš *Lietuvos suverenumo atkūrimas 1988–1991 metais*. Vilnius: Diemedis, 2000.

Barcevičius, E. Viešasis valdymas ir informacinės technologijos. Naujo institucinio modelio link? *Politologija*. 2008, 1(49).

Bardach, E. *The Implementation Game*. MIT Press, Cambridge, Mass, 1976.

Brazauskas, A. *Apsisprendimas*. Vilnius: Vaga, 2004.

Dunn, W. N. *Viešosios politikos analizė*. Vilnius: Homo liber, 2006.

Eidintas, A. *Istorija kaip politika*. Vilnius: Ver-sus aureus, 2008.

42 Genzelis, B., *supra* note 15, p. 310.

- Genzelis, B. *Sąjūdis*. Vilnius: Mintis, 1999.
- Genzelis, B. *Socialinės ir politinės minties raida Lietuvoje*. Vilnius: Margi raštai, 2005.
- Guogis, A.; Gudelis, D. Naujosios viešosios vadybos taikymo teoriniai ir praktiniai aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*. 2003, 4.
- Kuzmickas, B. *Išsivadavimas: užsienio politikos epizodai 1998–1991*. Vilnius: Apostrofa, 2006.
- Kundrotas, M. *Tauta amžių kelyje*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2009.
- Landsbergis, V. *Laisvės byla*. Vilnius: Lietuvos aidas, 1992.
- Landsbergis, V. *Lūžis prie Baltijos*. Vilnius: Vaga, 1997.
- Landsbergis, V. *Kovo 11-osios aktų idėjos. Penkeri Lietuvos valstybingumo atkūrimo metai*. Vilnius: Vaga, 2000.
- Laurinavičius, Č.; Sirutavičius, V. *Lietuvos istorija*. 12 t. 1 dalis. Vilnius: Baltos lankos, 2008.
- Lidblom, C. E. *Politikos formavimo procesas*. Vilnius: Algarvė, 1999.
- Martin, J. S. *Preseure, Power and Policy, Autonomy and Policy Networks in Britain and The United States*. Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead, Herts, 1993.
- Ozolas, R. *Lietuva 1990–1993*. Vilnius: Mintis, 2008.
- Papšienė, P. Viešojo sektoriaus reformos poveikis žmogiškųjų išteklių vadybai. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*. 2010, 20(1).
- Parsons, W. *Viešoji politika*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
- Petkevičiūtė, N.; Kaminskytė, E. Pinigų studijos. Vadybinė kompetencija: teorija ir praktika. *Pinigų studijos*. 2003, 1.
- Wildavsky, A. *Budgeting: A Comparative Theory of Budgetary Processes*. Little, Brown, Boston, Mass, 1975.

THE RESTITUTION OF INDEPENDENCE OF LITHUANIA ON 11 MARCH 1990 AS AN IDEAL EXAMPLE OF THE APPLICATION OF A POLICY FORMATION MODEL

Saulius Nefas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The article presents the conception of the process of public policy analysis of public policy scientists. The author has chosen the political process model of William N. Dunn, 2006, and, considering it as an ideal, analyses the public policy events in Lithuania before 11 March 1990 and on 11 March 1990 and proves that these events in Lithuania are an ideal example of the application of a policy formation model.*

The author applies the theoretical model of the public policy process to the case of Lithuania in 1990 by using the method of comparative analysis. The public policy formation model of Lithuania is analyzed based on authors, who are researchers of the public policy process—historians and contemporaries, participants of the declaration of the Act of Independence of 11 March 1990. This article seeks to present the Lithuanian discourse of the public policy analysis.

The problem (the public policy process, going on in Lithuania and related to the restoration of independence in 1990) corresponds to the chosen theoretical model (that we consider to be ideal) of the political process analysis. The aim of this article is to add to the bibliography of scientific articles, which analyse the practical expression of theoretical models, and to show that public policy before the adoption of the Act of the Restoration of Independence of March 11 and during its adoption corresponded to the ideal model of the public policy process. Seeking to reach this aim we will solve the following tasks: we will discuss the conception of an ideal model of the public policy process; we will substantiate, why events of Lithuanian public policy, related to the Act of the Restoration of Independence of Lithuania of March 11, correspond to one of the ideal models of the public policy process, and we will reveal several methods of the political process analysis that were expressed during the restoration of independence in Lithuania on March 11.

The article analyses how William N. Dunn's phases of public policy were expressed in the public policy of Lithuania before March 11, 1990, and after the declaration of independence. Dunn's phases of public policy are: agenda setting (selected and appointed officials formulate an agenda and add problems to it), policy formulation (an alternative problem solving policy is formulated), policy introduction (the necessary laws are being passed), policy implementation (administrative subdivisions mobilize resources and human resources), policy assessment (certain structures identify, whether the policy has reached the goals), policy correction (the necessary changes are executed), policy continuation (it is acknowledged that the policy has lost its topicality, and new goals are emerging), and policy termination (people, responsible for assessment and supervision, determine that the policy is not necessary anymore).

The main conclusion is that having analysed the public policy process in Lithuania twenty years ago, we see that it corresponds to the ideal model of the public policy process; therefore it is a precedent that should be followed in Lithuanian public policy, making politics more professional and regarding theoretical models of the public policy process when making decisions.

Keywords: *public policy, public policy process, public policy process in Lithuania on 11 March 1990, methods of analysis of the political process.*

Saulius Nefas, Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto Viešojo administravimo katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: bendruomeniškumas, viešoji politika.

Saulius Nefas, Mykolas Romeris University, Faculty of Politics and Management, Department of Public Administration, associate professor. Research interests: communitarianism, public policy.